

Şİİ JEOPOLİTİĞİ: İRAN İÇİN FIRSATLAR VE ENGELLER

Mehmet ŞAHİN*

Özet

11 Eylül 2001 tarihinde ABD’de Dünya Ticaret Merkezine ve Pentagon’a yapılan saldırılardan sonra, ABD’nin önce Afganistan’a müdahalesi ve akabinde Mart 2003 yılında Irak’ı işgali ile İran iki düşman komşu yönetimden kurtuldu. Şii’ler Irak politikasında etkin bir konuma geldiler. Bu gelişmeler üzerine Orta Doğu’da bir Şii kuşağı ortaya çıktı. Bu Şii eksenini İran dış politikası için fırsatlar barındırır da, başta ABD’nin bölgedeki varlığı olmak üzere, İsrail ve Sünni Arap ülkeleri İran için önemli engeller olarak gözükmektedir. Ayrıca Şii’likteki farklılıklar da İran’ın bölgesel politikasının önündeki en önemli açmazlarından biridir.

Anahtar kelimeler: Şii jeopolitiği, İran, Irak, Orta Doğu, ABD, Velayet-i Fakih.

SHI’I GEOPOLITICS: OPPORTUNITIES AND OBSTACLES FOR IRAN

Abstract

After the attacks to World Trade Center and Pentagon in USA on September 11, 2001, Iran was saved from two hostile neighbouring governments by the US intervention to Afghanistan and the invasion of Iraq. Shi’ites started to occupy an important place in Iraqi politics. A Shi’i belt emerged in the Middle East with these developments. Although this Shi’i axis embodies opportunities for Iranian foreign policy, headed by the US presence in the region, Israil and Sunni Arap governments are regarded as important obstacles for Iran. Moreover, the differences in Shi’ism is one of the most important difficulties in front of Iran’s regional policy.

Key Words: Shi’i geopolitics, Iran, Iraq, Middle East, USA, Velayet-i Faqih

* Arş. Gör. Gazi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Giriş

Dünyadaki bir milyar üç yüz milyon Müslüman nüfusunun yaklaşık yüz otuz milyonunu İslam dininin Şii mezhebinin¹ mensupları oluşturmaktadır. Bu Şii nüfusun büyük çoğunluğu (yaklaşık 120 milyonu) Pakistan ile Lübnan arasındaki bölgede yaşamaktadır. Şiiiler, İran, Irak, Bahreyn ve Azerbaycan'da çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Lübnan'da ise, en büyük dini grubu teşkil etmektedir. Ayrıca Körfez ülkeleri, Suudi Arabistan, Pakistan ve Afganistan da önemli miktarda Şii nüfus mevcuttur. Bunun yanında az da olsa Hindistan, Tacikistan ve Doğu Afrika'da da Şii nüfus bulunmaktadır.²

Hız. Muhammed'den sonra Hız. Ali'nin "nass ve tayinle" halife olduğuna inanan, "imamet" in³ kıyamete kadar onun soyundan gelen imamlarda olacağını ileri süren ve bu imamların masum olduklarını ileri süren toplulukların ortak adına Şiilik denmektedir.⁴ Ancak Müslüman toplumun yaklaşık yüzde 10'unu oluşturan Şiilik, zamanla kendi içinde de önemli bölünmeler yaşamıştır. İmamîyye, Zeydiyye, İsmailiyye, Nusayrîlik, Dürzîlik ve Bahailik Şiiliğin önemli fırkalarıdır.⁵ Bunun yanında Şiilikte hem inanç sistemi konusunda hem de siyasi konularda önemli fikir ayrılıkları ortaya çıkmış ve bu ayrılıklar yaşanan tarihsel süreçle birlikte daha da netleşmiştir.

Bu çalışmada bizi ilgilendiren Şiiliğin İlahiyat çalışmalarının konusu olan kısmı değil, daha çok bu kısımda etkisini tamamen göz ardı edemeyeceğimiz siyasi yönü ve bu durumundan ortaya çıkan konulardır. Tarihte Şiiilerin kurmuş olduğu veya Şiiliğin bir devlet dini olduğu devletler olmuştur. Bu devletler Iraklı Şiiilerin kurdukları Büveyhiler Devleti, İranlıların kurdukları Safevi Devleti ve 1979 yılında kurulan İran İslam Cumhuriyeti'dir. Bu devletlerin dışında Şiiiler tarih boyunca hep yönetilen toplum olarak yaşamışlardır.

1979 yılında Ayetullah Humeyni'nin⁶ önderliğinde İran'da yaşanan devrim sonucunda ideolojisini Şiilikten alan İran İslam Cumhuriyeti'nin

¹ Şiilik konusundaki bilgilerini benimle paylaşan Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Hasan Onat hocama teşekkür ederim.

² Dünyada Şii nüfusun dağılımı şöyledir; İran % 89, Irak % 60–65, Azerbaycan % 74, Bahreyn % 70, Kuveyt % 30, Lübnan % 35–40, Afganistan % 19, Pakistan % 20, Katar %20, Birleşik Arap Emirlikleri % 16, Suudi Arabistan % 5, Tacikistan % 5, Hindistan % 1, Suriye % 11-12 (Nusayri), Yemen % 70 (Zeydi).
<https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/countrylisting.html> (22-7-2006)

³ "İmamet" Şiilikte Müslümanların ruhani ve dünyevi liderine verilen isimdir.

⁴ Hasan Onat, *Shi'ism in the Twentieth Century and the Islamic Revolution of Iran*, Ankara: Research Foundation For Public Sevcies, 1996, s. 7.

⁵ Bu Şii fırkaları hakkında fazla bilgi için bkz: Onat, *Shi'ism in the Twentieth Century...*

⁶ Ayetullah Humeyni'nin biyografisi için bkz: Baqer Moin, *Son Devrimci Ayetullah Humeyni*, Ankara: Elips Kitap, 2005. Ayşen Baylak, *İmam Humeyni*, İstanbul: İlke Yayıncılık, 2005.

kurulmasıyla Orta Doğu'da siyasi dengelerde köklü değişiklikler yaşandı. İran'da yaşanan bu devrimle birlikte hem bölge devletleri hem de Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi bölgede hayati çıkarları olan devletler bölgeye yönelik yeni politika arayışlarına girdiler. İran, 1979 devriminden sonra Şiiliği dış politikasının önemli bir aracı haline getirerek 'rejim ihracı' politikası takip etmeye başladı. Tabii ki, İran'ın rejim ihracı politikasının ana hedefini de İran toprakları dışında yaşayan Şii nüfus oluşturmaktaydı. İran'ın bu yeni dış politikası bölgede yeni yapılanmaların ve olumsuzlukların yaşanmasına sebep oldu.⁷ İran'da Şiiliği ön planda tutan ve bunu dış politikasının bir aracı olarak ortaya koyan bir devletin ortaya çıkması ile birlikte 1979'dan itibaren bir Şii jeopolitiğinden bahsedilmeye başlandı. İran, devrimden sonra bölgedeki Şii'leri harekete geçirmeye çalışsa da, bazı hareketlenmeler dışında istediği sonuca ulaşamadı. Aksine, devrim sonrası İran'ın rejim ihracı politikası İran'ı bölgede bir anlamda yalnızlığa itti.

11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırılardan sonra ABD, Orta Doğu'ya yönelik politikasında ciddi değişiklikler yaptı. Saldırılarından birkaç ay sonra Afganistan'a müdahale ederek saldırıdan sorumlu tuttuğu Taliban Yönetimi'ne son verdi. 2003 yılının Mart ayında ise Irak'ı işgal ederek Orta Doğu'daki mevcut dengeyi bozan ABD, İran'ı Taliban ve Saddam yönetimlerinden kurtarmış oldu. Bazı uzmanlara göre, Saddam Yönetiminin sona ermesiyle Orta Doğu'da bölgesel etkileri de olacak olan ciddi bir Şii eksenine ortaya çıkmıştır.⁸ ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra bir Şii ekseninin ortaya çıktığı aşikârdır fakat bu durumdan İran'ın ne derece faydalanıp faydalanamayacağını zaman gösterecektir. Çünkü ortaya çıkan bu Şii eksenine İran için fırsatlar barındırdığı gibi, ciddi sorunlara da gebe gözükmektedir.

İran İçin Fırsatlar

2003 Irak Savaşı'ndan⁹ sonra, Irak'ta nüfusun yaklaşık yüzde 60-65'ini oluşturan Şii'lerin yeni yönetimde etkin olmaya başlamasıyla Orta Doğu'da bir 'Şii kuşağı'nın ortaya çıktığı yönünde yazılar ve raporlar yayımlandı.¹⁰ Bu

⁷ 1979 İran Devrimi sonucunda Orta Doğu'da değişen dengeler ve yeni oluşumlar için bkz: Graham E. Fuller, *The Center of Universe: The Geopolitics of Iran*, Oxford: Westview Press, 1991.

⁸ Vali Nasr, "Regional Implication of Shi'a Revival in Iraq", *The Washington Quarterly*, Summer 2004,

⁹ 2003 Irak Savaşı hakkında detaylı bilgi için bkz: Mehmet Şahin - Mesut Taştekin (Der.) *II. Körfez Savaşı*, Ankara: Platin Yayınları, 2006.

¹⁰ Gökhan Çetinsaya-Talha Köse, *SETA İran Dosyası, Rapor no. ST2, 706.*, http://www.setav.org/document/ST2_706_SETA_Iran_Dosyasi.pdf (13-7-2006), Nihat Ali Özcan, *İran Sorununun Geleceği: Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler*, TEPAV Orta Doğu Çalışmaları/1, Haziran 2006. http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/abd_iran.pdf (15-7-2006)

durumdan en iyi faydalanacak devlet olarak da kuruluşunu ve meşruiyetini Şiiliğe dayandıran İran olacağı yönünde yaklaşımlar ortaya konulmaktadır. Hatta bu Şii kuşağı faktörünün İran için muazzam bir stratejik avantaj meydana getirdiği iddia edilmektedir.¹¹ İşin ilginç yanı İran dünya ölçeğinde dış politikada İslami bir söylem kullanırken, Müslüman Orta Doğu'da İslami söylemin bir aracı olarak Şiiliği ön plana çıkarmaktadır.

2003 Irak Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da bir Şii ekseninin ortaya çıktığı ve İran'ın da bu eksenden faydalanmak istediği bir gerçektir. Çünkü İran hem uluslararası hem de bölgesel kuşatılmışlığını bölgede ortaya çıkan Şii kuşağı ile giderme yoluna gidecektir. Bu kuşağı kendi dış politikası için bir çıkış yolu olarak görecektir. Yani Şii kuşağı İran'ın kullanabileceği önemli bir dış politika aracı olarak görülebilir. Nitekim 1979 İslam Devrimi'nden sonra İran, rejim ihracı politikasını gündeme getirerek bölgedeki Şii nüfus üzerinde etkinlik kurmaya çalışmıştır.¹² İran'ın bu rejim ihracı politikasından dolayı Bahreyn, Irak ve bazı Körfez ülkelerinde Şiiler yönetimlerine karşı bazı hareketlerde bulunmuşlardır. Fakat bu hareketlenmelerden İran'ın ve bölge Şiilerinin istediği sonuç alınmamıştır.

Humeyni'nin önderliğinde yapılan devrimle, 1979 yılında çağdaş dünyada Şiiler İran'da bir devlet yönetimine sahip oldular. İran dışında yaşayan Şiiler ise buldukları ülkelerde ya azınlık durumundalar ya da yönetimden uzak tutulmuşlardır. 1979 İran İslam Devrimi'nin iki anlamı vardır; devrimle Şiiler hem bir devlete sahip oldular hem de Şii ideolojiye dayanan bir devlet kurmuş oldular. İran dışındaki Şiiler buldukları ülkelerde hep yönetimden uzak tutulduklarından, İran'ın desteğine ihtiyaç duydular. Bundan dolayı Şiiler İran'ın kullanabileceği bir dış politika aracı olarak görüldüler. İran ise Şiileri Irak'ta, Bahreyn'de ve Lübnan'da olduğu gibi bölgede nüfuzunu genişletmek için kullandı. İran'ın bu politikasından hem bölge devletleri hem de ABD ve İsrail rahatsız oldu.

İran İslam Cumhuriyeti Şii devlet kimliğini ön plana çıkartarak ve Şiilerle arasındaki tarihi, kültürel ve dini bağları kullanarak her zaman bölgede etkinlik kurmaya çalışmıştır. Ama dikkat edilmesi gereken nokta şudur; İran bölge Şiilerini kendi rejiminin ve devletinin çıkarı için kullanmaya çalışmaktadır. İran'ın çıkarına ters geldiğinde Şiiliği görmezlikten gelmiştir. Nitekim Şiilerin çoğunlukta olduğu Azerbaycan'ı, Azerbaycan-Ermenistan sorununda desteklememiştir/desteklememektedir. Demek ki İran'ın

¹¹ Çetinsaya-Köse, *SETA İran Dosyası*, s. 4.

¹² İran'ın devrim ihracı politikası için bkz: İhsan D. Dağı, *Orta Doğu'da İslam ve Siyaset*, Bölüm 8-9, İstanbul: Boyut Kitapları, 1998.

jeopolitiği¹³ ile Şii jeopolitiği karşı karşıya geldiğinde İran, İran'ın jeopolitiğini tercih etmektedir. Diğer bir deyişle, Şii jeopolitiği, İran jeopolitiğinin bir türevidir. 1979 İslam Devrimi'nden sonra İran her ne kadar rejim ihracı politikası söylemini kullansa da bundan dikkate değer şekilde faydalandığı da söylenemez. Zaten Humeyni'nin ölümünden sonra İran'ın, dünyadaki ve bölgedeki gelişmeleri, jeopolitik ve ekonomik durumlarının gereklerini dikkate alarak pragmatik bir dış politika izlediği görülmektedir.¹⁴

İran İçin Engeller

Yukarıda bahsettiğimiz gibi birçok uzmana göre, Saddam'ın yönetimden uzaklaştırılması ile Irak'ta yüzde 60–65 oranında nüfusa sahip Şiiiler etkin duruma geldiler. Böylece İran'ın önünde muazzam bir Şii eksen ortaya çıktı. Fakat Şii ekseninin ortaya çıkması kadar bu yapıyı kullanacak devletin yeterli güce ve imkâna da sahip olması gerekir. Peki, İran bu güç ve kabiliyete sahip mi? Ortaya çıkan bu Şii jeopolitiğini İran kendi jeopolitiği için kullanabilecek mi? Kısaca bu Şii kartını Orta Doğu denklemine İran iyi oynayabilecek mi?

Gelişen olaylara bakıldığında, İran'ın bu kartı kolay kolay oynayamayacağı/oynatılmayacağı açıkça görülmektedir. Çünkü Orta Doğu'da oyunlar genellikle güçlü oyuncular barındırır. Biraz Orta Doğu biraz da Şiiilik üzerine çalışıldığında şu ortaya çıkmaktadır; ne Orta Doğu Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra bir bölge devletinin nüfuzuna bırakılmış ne de Şiiilik tam bir bütünlük göstermiştir. Kısaca İran için Şii jeopolitiğinin önünde çok ciddi engeller mevcuttur. Bu engeller ABD, Sünni Arap, İsrail ve Şiiilikteki farklılıktan kaynaklanan engellerdir.

ABD Engeli: Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra Orta Doğu'da oluşan boşluğu 1950'li yılların sonuna kadar İngiltere doldurdu. İngiltere'nin bölgeden çekilmesiyle Orta Doğu'da ABD en önemli aktör konumuna geldi. 1990'lı yılların başlarından itibaren ise, Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile ABD hem küresel düzeyde hem de Orta Doğu bölgesinde en belirleyici aktör oldu. Orta Doğu'da hayati çıkarları olan ABD kendi çıkarlarına ters düşen her oluşuma karşı çıktı ve gerekli önlemleri aldı. Nitekim 1979 devriminden sonra, ABD İran'ın yeni yönetiminin girişimlerini engellemek ve İran'ı başarısız kılmak için çevreleme politikasına başvurdu. Bu bağlamda ABD bir taraftan

¹³ İran'ın jeopolitiği hakkında geniş bilgi için bkz: İzzetullah İzzeti, *İran ve Bölge Jeopolitiği*, Küre Yayınları, İstanbul, 2005.

¹⁴ Gökhan Çetinsaya, "İran ve Güvenlik Algılamaları", Refet Yinanç-Hakan Taşdemir (Der.) *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2002, s. 143.

İran-İrak Savaşı'nda¹⁵ Irak'a destek verdi, bir taraftan ise Körfez bölgesinde İran'ın nüfuzunu engellemek için bölge devletleri arasında Körfez İşbirliği Örgütü'nün kurulmasını teşvik etti.¹⁶

ABD'nin İran'ı "çevreleme" ve "başarısız kılma" politikası hala devam etmektedir. Gerçi ABD'nin girişimleri sonucu İran, Afganistan'da Taliban ve Irak'ta Saddam yönetimleri gibi iki düşman komşu yönetimlerden kurtulmuştur. Fakat bölgede oluşan boşluğu İran'ın dolduracağını düşünmek oldukça iyimser bir yaklaşım olur. Çünkü İran, Taliban ve Saddam yönetimlerinden kurtulmuştur ama daha büyük ve güçlü bir düşman olan ABD ile komşu olmuştur. ABD Orta Doğu'da askeri ve siyasi gücünü her olayda ortaya koymaktadır. İran'ın Şii jeopolitiğinden faydalanabilmesi için ABD'yi etkisiz kılması gerekir. Fakat ne İran ne de başka bir bölge devleti böyle bir güce sahiptir. Saddam'ın yönetimden uzaklaştırılması ile Orta Doğu'da denge İran'ın değil, daha çok İsrail'in lehine kaymıştır. Çünkü ABD bütün çabasını bu yönde harcamaktadır/harcamaya devam edecektir. ABD ortaya koyduğu Büyük Orta Doğu Projesi ile bölgeyi kendi isteği ve çıkarı doğrultusunda şekillendirmek istemektedir. Nitekim ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice İsrail'i ziyareti sırasında "*yeni bir Orta Doğu'nun zamanı geldi*" demiştir.¹⁷ Bu bağlamda ABD'nin kendi projesinin önündeki engellerle mücadele edeceği açıktır. Şii eksenini de bu engellerden biridir ve ABD bu Şii eksenini İran'ın kullanımına bırakmayacaktır. Ayrıca Siyasal İslam'ı tehdit olarak gören ABD, 1979'dan beri Siyasal İslam'ın en bariz temsilcisi ve destekçisi olan İran'ı başarısız kılmak istemektedir. Çünkü Siyasal İslam'ın başarılı olması demek, ABD'nin başarısız olması demektir. Günümüzde görünen o ki; ABD Orta Doğu'da hem barışın hem de savaşın seyrini belirleyecek en önemli aktör durumundadır.

Sünni Arap Engeli: Orta Doğu'da İran'ın kullanabileceği bir Şii ekseninin ortaya çıkması sadece ABD ve İsrail'i rahatsız etmemekte aynı zamanda başta Suudi Arabistan olmak üzere diğer Sünni Arapları ve Arap yönetimlerini de rahatsız etmektedir. Özellikle İran'ın Şii Araplar üzerinde nüfuz kurmaya çalışması, Sünni Arap devletlerinin İran'a karşı politika geliştirmelerine sebep olmaktadır. Nitekim 1981 yılında Körfez İşbirliği Örgütü'nün kurulmasının esas sebebi ve İran-İrak Savaşı'nda Arapların Irak'ı desteklemesinin arkasında yatan sebep İran'ı Körfez bölgesinden uzak tutmaktır. İran Orta Doğu'daki Şii damarı bir dış politika aracı olarak kullanmaya çalıştığında, kendisine karşı bir Sünni Arap eksenini bulacaktır.

¹⁵ İran-İrak Savaşı hakkında bkz: Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, ss. 235-242, Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004, ss. 553-577.

¹⁶ Fuller, *The Center of Universe: The Geopolitics of Iran*, s. 89.

¹⁷ *Radikal*, 26 Temmuz 2006.

Aynı zamanda bölgede çıkarı olan devletler bu iki ekseni birbirine karşı denge unsuru olarak da kullanmaktadırlar. 2003 Irak Savaşı öncesi Irak, Sünni Arap dünyasının ve Arap Birliği'nin¹⁸ en güçlü ülkelerinden biri konumundaydı ve Arap dünyasının liderliği için çalışmaktaydı. Fakat ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra Irak'ın kimliği tartışılmaya başlandı. Nüfusun yüzde 60-65'ini oluşturan Şiilerin yönetimde etkinlik kazanmasıyla Arap Birliği üyesi Şii bir Arap devleti ortaya çıkmış oldu. İran'la iyi ilişkileri olmayan Arap Birliği üyeleri (Suriye Hariç) İran'la tarihi, mezhepsel ve kültürel bağları olan Irak'lı Şiilerin yeni Irak yönetiminde etkin olmalarını endişe ile karşılamaktadırlar. ABD'nin işgalinden sonra yaşanan çatışmalardan da anlaşıldığı gibi, Irak Sünni ve Şiilerin çatışma alanı haline gelmiştir. Bu süreçte Irak'ta Sünni Arap devletlerinin Sünnileri, İran'ın ise Şiileri desteklediği gözlenmektedir. Bir anlamda İran ile Sünni Arap devletleri arasında Irak'ta örtülü bir savaş yürütülmektedir. Başta Suudi Arabistan olmak üzere Sünni Arap ülkeleri, Irak'ın Arap ekseninden ayrılıp İran eksenine girmesini engelleme yönünde politikalar izlemektedirler. Hem bölgesel dengenin İran'ın lehine kayacağını düşünmeleri hem de Şii nüfus barındırmalarından dolayı Sünni Arap yöneticiler Şiiliğin güçlenmesini ciddi bir tehdit olarak görmektedirler. Günümüzde Sünni Arap yöneticilerin, İsrail'in Lübnan'ı bombalaması ve Hizbullah'la çatışmasında sessizliklerini sürdürmeleri, Hizbullah'ın İran ile olan yakın ilişkisinden ve İran'ın Arap dünyasında etkinlik kurmasından rahatsız olmalarından dolayıdır. Arap halkının düşüncesi öyle olmasa da, özellikle Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün ve Körfez Ülkeleri rejimlerinin geleceklerinden korktuklarından ve İran'a karşı olduklarından neredeyse zımnen İsrail'i destekler konumuna düşmektedirler. Arap Orta Doğu'sundaki rejimlerin İsrail'e karşı sessiz kalmalarının en önemli sebebi meşruiyetlerinin halka dayanmaması ve ABD ile vazgeçilemez ilişkilere sahip olmalarındandır. Bundan dolayı Orta Doğu'da rejimlerin güvenliği halkın güvenliğinden önce gelmektedir.

İsrail Engeli: İsrail, kuruluşundan(1948) 1979 İran'daki İslam Devrimi'ne kadar geçen sürede İran ile ilişkileri stratejik ilişki düzeyindeydi. İran İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra İran, ABD'yi '*büyük şeytan*', İsrail'i ise '*küçük şeytan*' olarak tanımlayarak İran'ın en önemli düşmanlarını belirlemiş oldu. İran'ın yeni dini rejimi, İsrail'i tanımamakta ve bu ülkeyi Orta Doğu sorunlarının ana sebebi olarak görmektedir. İran İsrail'e karşı bu yaklaşımını İsrail'e karşı faaliyette bulunan Hizbullah gibi örgütlere destek vererek ortaya koymaktadır. İsrail ise İran'daki yeni rejimi kendi güvenliğine en büyük tehdit olarak görmektedir. Nükleer silaha sahip bir İran'ı ise düşünmek bile istememektedir. Bundan dolayı İran'ın nükleer silaha sahip olmaması için her türlü girişimin içinde olacağını her fırsatta ortaya

¹⁸ Arap Birliği hakkında geniş bilgi için bkz: Mehmet Şahin, "Arap Birliği Örgütü", Şaban Çalış, Birol Akgün, Önder Kutlu, (Der.) *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2006. ss. 535-554.

koymaktadır. İsrail İran'ın kendi sınırları dışındaki Şiileri kullanarak bölgede güçlü hale gelmesini ve İsrail'e karşı faaliyette bulunmasını kendi güvenliğine tehdit olarak gördüğünden İran'ın bölgede güçlü bir aktör olmasını engellemek için her türlü girişimde bulunmaktadır. Nitekim İsrail, Lübnan Hizbullah'ını İran'ın Lübnan'daki uzantısı olarak görmektedir. İran da Şii bir örgüt olan Hizbullah'ı desteklediğini açıkça söylemektedir.

İran İsrail'i en önemli düşmanlarından biri olarak gördüğü sürece, İsrail de İran'a karşı her oluşumun içinde olacaktır. İran'ın Şii eksenindeki nüfuzunu etkisiz kılabilmek için bölgenin en önemli aktörü olan stratejik müttefiki ve en önemli destekçisi ABD ile birlikte İran'ı çevreleme ve zayıflatma politikasını sürdürmektedir ve sürdürecektir. Nitekim İran nasıl Lübnan'da Hizbullah'ı destekliyorsa, İsrail'de Kuzey Irak'ta Kürtlerle işbirliği yaparak İran'ı engelleme/çevreleme çabası içindedir. İsrail'in Lübnan topraklarına girerek Hizbullah'a karşı yürüttüğü savaş, İran'ın Hizbullah'a desteği dikkate alındığında, İran'ın Şii eksenindeki nüfuzunu kırmaya yönelik bir olay olarak da yorumlanabilir.

Şiilikteki Farklılıktan Kaynaklanan Engeller: Ehl-i Sünnette olduğu gibi Şiilik de tam bir bütünlük arz etmemekte ve farklı kollara ayrılmaktadır. Bu ayrılık hem Şiiliğin yorumunda hem de siyasete bakış açılarında kendini göstermektedir. Örneğin Şiiliğin önemli kolları olan İmamiyye, İsmailiyye, Zeydiyye, Nusayrilik, Dürzilik ve Bahailik arasında göz ardı edilemeyecek kadar farklılıklar vardır. Hatta Şii temeller üzerine kurulmuş İran İslam Cumhuriyeti'nde Bahaîlerin On İki İmam Şiası tarafından en temel insani hakları bile engellenmektedir. Şiiliğin farklı kolları arasında ciddi ayrılıklar olduğu gibi, İmamiyye'de de farklı yaklaşımlar vardır. Özellikle bu farklılık Şii ulemanın siyasetteki rolü üzerinde net olarak ortaya çıkmaktadır. Humeyni'nin ortaya koyduğu Velayet-i Fakih¹⁹ yaklaşımı Şii ulema arasında ciddi uyuşmazlıkların olduğunu göstermiştir. İran İslam Cumhuriyeti'nin anayasasına göre en üst kurum olan ve rejimin meşruiyetini sağlayan Velayet-i Fakih, Irak'ın en güçlü Şii lideri ve Merci-i Taklid²⁰ olan Ayetullah Ali el-Sistani tarafından kabul görmemektedir.

¹⁹ “Velayet-i Fakih” yaklaşımı Ayetullah Humeyni tarafından formüle edilmiştir. Bu yaklaşımı destekleyenlere göre Hz. Muhammed'in tüm yetkileri (Hükümet kurmak, devlet başkanlığı yapmak ve halk üzerinde tüm yetkilere sahip olmak) vefatından sonra İmamlara devredilmiştir. Bir başka deyişle Hz. Muhammed'in yetkileri Hz. Ali'ye sonra Hz. Hasan'a ve sonra Hz. Hüseyin'e daha sonra On İki İmama en son olarak da Hz. Mehdi'ye ve şimdi Hz. Mehdi'nin temsilcisi konumunda olan ve Velayet-i Fakih denen kişiye devredilmektedir. Humeyni'nin formüle ettiği bu görüş İran İslam Devrimi'nden sonra sadece İran'da uygulanmaktadır ve İran anayasasına göre en üst makamdır.

²⁰ “Merci-i Taklid” makamı Şiiilerin dini ve sosyal hayatta örnek aldıkları ve içtihadına uydukları dini liderlerdir. Bir nevi kayıp On İkinci İmam'ın yeryüzündeki temsilcileri olarak kabul ediliyor. Bundan dolayı Şii halk bu mercilerin birini fihî ve dünyevi işlerde taklit etmek zorundadırlar.

Şiilik Hz Muhammed'in vefatından sonra ortaya çıkmıştır. Şiilerin asıl merkezi Irak sınırları içinde bulunan Necef'tir. İranlıların Şiiliği kabul etmeleri daha sonra çeşitli dönemlerde gerçekleşmiştir. İran'da Şiiliğin güç kazanması ise Bağdat'ın fethinden sonra mümkün olmuştur.²¹ Kum kentinin Şiiler için önemi bir dini merkez haline gelmesi de Şiiliğin İran'da yayılmasından sonraki dönemdedir. Şiiliğin yayılmasında, gelişmesinde ve öğretilmesinde iki önemli merkez vardır; 1) Necef Dini Okulu(Hozesi) 2) Kum Dini Okulu (Hozesi)

Necef Dini Okulu: Hz. Ali'nin şehit olduğu zamana kadar Necef fazla tanınmış bir şehir değildir. Hz. Ali'nin türbesinin burada bulunması Necef'in hızla tanınmasına sebep olmuştur. Şii din âlimi Şeyh Nasreddin Tusi'nin Bağdat'tan Necef'e göç edip yerleşmesinden sonra dini okul kurulmuş ve Necef, Şii dünyasının merkezi konumuna gelmiş ve Şii ekolü burada şekillenmeye başlamıştır. Örneğin Şiilikteki Usuli²² (Aklı ön planda tutan yaklaşım) ve Ahbari²³ (daha çok geleneği öne çıkaran, haber ve âlimlerin görüşlerine dayanan yaklaşım) yaklaşımlarda Necef'te ortaya çıkmıştır.

Kum Dini Okulu: Kum İran'da Şii mezhebini kabul eden ilk şehirlere biridir. İmamların hayatta olduğu dönemlerde imamların nezdinde Şii düşüncüyü kabul eden ve bu doğrultuda eğitim gören İranlı öğrenciler söz konusu mezhebi yaymak için Kum şehrini tercih etmişlerdir ve bu çerçevede Kum'da dini okullar açmışlardır. Bundan sonra Kum, Şiiliğin önemli bir merkezi olma özelliğini her geçen gün hem Şii âlimlerin buraya göçü ile hem de yetiştirdiği öğrenci sayısındaki artışla pekiştirmiştir.

Şiilikteki İmamiyye Şiasını şekillendiren okullar Necef ve Kum okullarıdır. Usuli ve Ahbari yaklaşımlar her iki merkezde de taraftar bulmuştur. Necef ve Kum arasındaki en ciddi ayrılık, Kum'da yetişen Ayetullah Humeyni'nin geleneksel Şia çizgisine yeni bir yorum getirerek Velayet-i Fakih yaklaşımını ortaya koymasıyla başlamıştır. Bu yaklaşımla Humeyni 'sükut' ekolünün aksine, din adamlarının siyasetin dışında kalmasını değil, aksine Şiiliğin tam yaşanabilmesi için devletin tam tepesinde son sözü söyleme hakkına sahip bulunmasını önermiştir.²⁴ Humeyni'nin bu yaklaşımı, Şii toplumunda hem dini hem de maddi güce sahip Şii ulemayı bölmüştür.²⁵

²¹ Resul Ceferiyan, *İran'da Şiiliğin Tarihi*, 5. Basım, Tahran: Sazeman-Tebliğat-i İslami Evi, 1999, s. 12.

²² "Usuli" yaklaşım hakkında geniş bilgi için bkz: Mazlum Uyar, *Şii Ulemanın Otoritesinin Temelleri*, İstanbul:Kaknüs Yayınları, 2004.

²³ "Ahbari" yaklaşım hakkında kapsamlı bilgi için bkz: Mazlum Uyar, *İmamiyye Şiasının Düşünce Ekolleri: Ahbarilik*, İstanbul: Ayışığıkitapları, 2000.

²⁴ Erhan Başyurt, "Şii Ekseni Canlanıyor", *Aksiyon*, Sayı 553. 2005.

²⁵ Şii ulemanın gücü ve maddi kaynakları hakkında bkz: Mazlum Uyar, *Şii Ulemanın Otoritesinin Temelleri*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2004, ss. 269-309.

Humeyni Velayet-i Fakih yaklaşımı ile geleneksel Şia inancındaki imamların rehberliği anlayışını siyasal alanı da kapsayacak biçimde genişletmiştir. Bu bakımdan, Humeyni'nin daha çok Şiilikteki başkaldırı potansiyelini ve din adamlarının önderliğiyle ilgili inanışların kapsamını genişlettiği söylenebilir.²⁶ Humeyni'ye göre Hz. Muhammed kendi isteği ile değil Allah'ın emri ile İslam hükümetini kurmuştur ve Hz. Ali'yi kendi damadı olduğu için değil Allah'ın emri ile kendisinden sonra imam ve halife tayin etmiştir. Dolayısıyla gerek Hz. Muhammed gerekse Hz. Ali dönemlerinde olduğu gibi günümüzde de İslam hükümetinin kurulması farzdır.²⁷ Kısaca Humeyni'nin siyasi düşüncesinin temeli şöyle özetlenebilir; din ile siyaset arasında yakın ilişkiler mevcut olduğundan bunları birbirinden ayırmak mümkün değildir. Dolayısıyla siyaset ile dini ayırmak ve başka başlıklar altında ele almak dini düşünceye aykırıdır.²⁸ Böylece Humeyni devleti din adamlarının yönetmesi gerektiğini savunarak rejimin meşruiyetini dine dayandırmıştır.

Bu konuda Humeyni'yi destekleyenler olduğu gibi karşı çıkanlar da olmuştur. Örneğin Ayetullah Şeriatmedari gibi 1979 yılında yapılan devrime destek veren birçok etkili isim, din adamlarının siyasete bulaştırılmasından ve "kayıp imam" gelmeden bir din devleti oluşturulmasından dolayı Humeyni'yi sertçe eleştirmişlerdir. Bunun üzerine, Humeyni bir ilki gerçekleştirerek rejime darbe planlamakla suçladığı, velayet-i fakih sistemine ciddi eleştiriler getiren Şeriatmedari'nin 'Büyük Ayetullah' unvanını, cübbesini çıkartarak kaldırmıştır.²⁹

Humeyni'nin Velayet-i Fakih düşüncesine karşı çıkan isimlerden birisi de, Nəcəf'teki İran asıllı Ayetullah Uzma³⁰ Ebu'l Kasım el- Hui (Hoi) idi. Hui, Humeyni ile sürgün yıllarında tanıştıyordu ve Şii dünyasının o dönemdeki en saygın ismi idi. Ancak Ayetullah Hui, siyasete karışmamayı, 'sükut' geleneğinin devam etmesini savunuyor ve Velayet-i Fakih anlayışına karşı çıkıyordu. Hui'ye göre, fakihin otoritesi siyasi alanı kapsamaz ve ulemanın yetkisi tek fakihte toplanamazdı. 1992 yılında Hui'nin ölümünden sonra onun yerini talebesi Ayetullah Ali el- Sistani aldı. Hui'ye bağlı olanlar ise merci-i taklid olarak Sistani'yi kabul ettiler. Sistani de hocası Hui gibi Velayet-i Fakih anlayışına karşı çıkmaktadır.³¹ Irak'ta Saddam Yönetimi'nin yıkılmasından sonra, Sistani Irak'ta neredeyse en önemli aktör konumundadır. Aynı zamanda

²⁶ Alev Erkilet, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*, 4. b., Ankara:Hece Yayınları, 2004. s. 352.

²⁷ İmam Humeyni, *Velayet-i Fakih*, s. 13.

²⁸ Yahya Fozi, *İmam Humeyni'nin Siyasi Düşüncesi*, Kum: Muaref Yayınevi, 2005, s. 93.

²⁹ Başyurt, "Şii Ekseni Canlanıyor"

³⁰ "Uzma" Şiilik mezhebine göre, risaleleri olan ve dini öğretileri(içtihatları) kabul gören büyük Ayetullahlara verilen unvan.

³¹ Başyurt, "Şii Ekseni Canlanıyor"

İran dışındaki en önemli Şii lider olarak görülmektedir. Saddam Yönetimi'nin sona ermesinden sonra ortaya çıkan Şii ekseni sebebiyle İran'ın etkisinin artacağı vurgulanmaktadır. Fakat günümüzde İran'daki rejim ile Sistani arasında devlet yönetimi ve siyaset konusunda ciddi uyuşmazlıklar mevcuttur. Bu durum 1979 yılından beri Şii dünyasının çekim merkezi olan İran'ın ve Kum'un öneminin azalıp Irak'ı ve Necef'i Şiiler için çekim merkezi haline getirecektir.

Saddam Yönetiminin sona ermesinden sonra Şiiler Irak'ta en güçlü topluluk olarak ortaya çıktılar. Büyük bir Şii topluluğunun ortaya çıkması üzerine İran'ın etkisine girecek bir Şii ekseninin canlandığı dillendirilmeye başlandı. Fakat Irak Şiileri ile İran Şiiliği arasında hiç de göz ardı edilemeyecek anlayış farkı mevcuttur. Saddam döneminde Şiilerin çekim merkezi İran ve İran'da dini ulemanın yetiştiği Kum ön plandaydı. Şiiliğin çıkış merkezi olan Necef ve Kerbela Saddam döneminde baskı altında olduğundan, hem Irak Şiileri hem de bölge Şiileri İran'ın desteğine muhtaçtılar. Bundan dolayı bölge Şiileri üzerinde İran'ın nüfuz kurması daha kolay oluyordu. Fakat Irak Şiilerinin Saddam sonrası Irak'ta güçlü hale gelmeleri, İran'la aralarında bir rekabet de yaratabilir. Bu bir anlamda Kum ile Necef'in rekabeti olarak da görülebilir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Humeyni'nin Velayet-i Fakih anlayışına dayanılarak kurulan İran'daki rejim ile Irak'ta büyük oranda Sistani'nin görüşleri doğrultusunda oluşacak siyasal yapı arasında çok ciddi farklar vardır. Yeni Irak siyasetinde belirleyici bir rol alacak olan Şiiler dini kimlikleri ile Irak ulusal çıkarı arasında çoğu zaman tercih yapmak durumunda kalacaklardır. Aynı zamanda bu, bölgedeki diğer Şiiler için de geçerlidir. Eğer bölge Şiileri ulusal çıkarlarını göz ardı ederek dini kimliklerine göre dış politika davranışları geliştirirlerse, sonuçta Şii İran rejiminin bir dış politika aracı haline gelecekler ve İran'a hizmet etmiş olacaklardır. Fakat dış politika genelde ulusal çıkarlara göre yürütülmektedir. Bunun en güzel örneğini ise İran sergilemektedir. Azerbaycan'ın nüfusunun çoğunluğunu Şiiler oluşturmasına rağmen, Azerbaycan-Ermenistan arasındaki sorunlarda İran, daha çok Ermenistan'a yakın politika takip etmektedir. Buna göre şu ortaya çıkmaktadır; İran kendi ulusal çıkarı ve rejimini korumak için Şiiliği ön planda tutarak bölge Şiilerini bir dış politika aracı olarak kullanmaktadır. İran'ın bu doğrultuda bir dış politika takip etmesi, İran dışındaki Şiileri daha da zor duruma bırakabilir. Çünkü bu durumda Sünni Arap yönetimleri Şiiler üzerindeki baskılarını daha da artıracaklardır.

Irak'taki Şii yapılanma İran için fırsat olarak değerlendirilmesine rağmen, İran'ın önüne çok ciddi bir engel olarak da çıkabilir. Çünkü Irak'ta Sistani'nin görüşlerine göre oluşacak bir yapı İran'daki rejime tehdit olarak ortaya çıkabilir. Ayrıca Irak'ta demokrasiyi ön planda tutan bir Şii yapının

ortaya çıkması İran rejimi açısından tehlike olacaktır. Irak'ta oluşturulacak federal ve demokratik yapı İran rejimini etkileme potansiyeli taşımaktadır. Bu süreçte İran'da reformistler ve rejimden memnun olmayanlar Irak'taki yapıyı örnek alabilirler. Bu yöndeki bir gelişme ABD ve Batı tarafından da desteklenecektir. Irak'ta Şii yapının güçlenmesi bölge Şii'leri nezdinde İran'ın önemini azaltırken Irak'ı ön plana çıkaracaktır. Bunda Necef ve Kerbela'nın kutsallığının yanı sıra bölge Şii'lerinin çoğunun Arap olması da etkili olacaktır. ABD'nin de desteği ile Irak Şii'leri ön plana çıkartılarak, Şii'lik bir anlamda bölünerek, İran'ın nüfuzu kırılabilir.

İslam Devrimi'nden sonra İran kendisini Şii dünyanın hem ruhani hem de siyasi merkezi olarak görmektedir. Ancak ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra Necef'in yeniden eski etkinliğini kazanması Kum'un Şii dünyasındaki konumunu zayıflatmıştır. Bu açıdan bakıldığında Irak'ın istikrara kavuşması İran'ın çıkarlarına hizmet etmemektedir.³²

Irak Şii'leri yıllardan beri devam eden Saddam Yönetiminin baskısından İran'ın desteği ile değil, ABD ve İngiltere'nin söz konusu yönetimi devirmesiyle kurtuldular. Bu dönemde kurulan ABD-Irak Şii'leri ilişkileri hala devam etmektedir. Hâlihazırda, Irak'taki Şii'ler ile ABD ve İngiltere müttefiklik ilişkisi içerisindeyler. ABD ve İngiltere istikrar sağlandıktan sonra silahlı kuvvetlerini büyük oranda Irak'tan çekse de, yeni Irak yönetimi ile anlaşmalar yaparak Irak'ta siyasi ve ekonomik olarak varlıklarını sürdürecektir. Yeniden yapılanma sürecinde Iraklı Şii liderler kolay kolay ABD'nin bölge politikalarına karşı gelemeyeceklerdir. Çünkü ABD'ye karşı geldiklerinde yeni Irak'taki etkinliklerinin azalacağını farkındadırlar. Nitekim başta Sistani olmak üzere Iraklı Şii'ler, Irak dışında hiçbir olayla ilgilenmemektedirler. Zaman zaman Mukteda es-Sadr İran lehine açıklamada bulunsa da, Irak Şii'leri aktif olarak ne İran'la ne Suriye ile ne Lübnan'la ne de Filistin'le ilgilenmemektedirler. Iraklı Şii'lerin öncelikli istekleri, yeni Irak'ta temel unsur olarak siyasi süreçte güçlü konum kazanmaktır. Bu da ancak Irak'ta işgalci güç olan ABD ile işbirliği ile olabilir. Bu aynı zamanda İran'a mesafeli olmak anlamına da gelmektedir. Ayrıca, yeni Irak yönetiminde etkin görevler alan ve Irak devletine sahip çıkacak olan Iraklı Şii'ler, İran ile Irak arasındaki tarihten gelen sorunları da devralmış olacaktırlar. Bunlara ek olarak, Arap-Fars ayrılığını da unutmamak gerekir. Arap-Fars ayrılığı, Irak Şii'leri üzerindeki İran nüfuzunu azaltacaktır.

Irak Şii'leri arasında siyasete dair üç tür eğilim mevcuttur. Ahmet Çelebi ve İyad Allavi gibi laik Şii'ler, Sistani gibi din adamlarının siyasetteki rolünü eğitim ve özel hukuk düzenlemeleri ile ilgili konularda danışılmasıyla

³² Mazin Hasan, "Yeni Dönemde Arapların Irak Politikası", *Stratejik Analiz*, Sayı 75, Temmuz 2006, s. 88.

sınırlı tutan ve İslam'ın devlet yönetiminde çok etkin olmasını isteyen Sadr gibi Şii liderler vardır.³³ Görüldüğü gibi Irak'ın yüzde 60-65'ini oluşturan Şiiler arasında bile devletin alacağı şekil hakkında tam bir bütünlük yoktur. Bunların dışında Irak'ta dinin etkin olmasına şiddetle karşı çıkan Sünni Araplar ve Kürtler de vardır. Bundan da anlaşılacağı üzere Irak'ta İran ekseninde bir devletin kurulma ihtimali oldukça zayıftır. Irak'ta Şii nüfus fazla da olsa, yeni yönetim ister istemez ABD ile daha çok iyi ilişkiler içinde olacaktır.

Sonuç

2003 yılının Mart ayında Irak'ta Saddam Yönetiminin sona erdirilmesi ve ABD'nin Irak'ı İşgali sonrasında Şiilerin önemli bir unsur olarak ortaya çıkması üzerine Orta Doğu'da İran'ın etkisine girebilecek Pakistan'dan Lübnan'a kadar bir Şii ekseninin ortaya çıktığı konusunda akademik ve akademik olmayan yazılar yazılmaya ve görüşler sunulmaya başlandı. Bir Şii ekseninin ortaya çıktığı ve İran'ın bu durumu bir dış politika aracı olarak kullanmak isteyeceği aşikârdır. Zaten 1979 İslam Devrimi'nden sonra İran, rejim ihracı politikasını gündeme getirerek resmen bu eksenini kullanmaya kalkmıştı. O dönemde baskı altında olan Irak ve Bahreyn gibi ülkelerde Şii hareketlenmeler olsa da istenilen sonuç elde edilemedi. Geçmişte olduğu gibi 2003 Irak Savaşı'ndan sonra da İran Şii eksenini kullanmak isteyecektir. Nitekim günümüzde Lübnan'da Hizbullah'a destek vererek bunu göstermektedir. Fakat İran'ın bu eksenini kullanması hiç de kolay olmayacaktır. Çünkü bunun önünde ciddi engeller vardır. Başta ABD 'şer eksenini' ilan ettiği bir devletin Orta Doğu gibi hayati çıkarlarının olduğu bir bölgede nüfuz kurmasını engelleyecektir. Büyük Orta Doğu Projesi gibi iddialı bir proje ile bölgeyi dönüştürmek isteyen ve bunun işaretlerini Afganistan'a müdahale ve Irak'ı işgal ederek gösteren ABD, İran'ın bölgesel etkinlik kurmasının önündeki en ciddi engel olarak gözükmektedir.

ABD'nin Orta Doğu'daki stratejik ortağı ve tam destek verdiği İsrail, Irak'ın işgalinden sonra bölgedeki konumunu daha da güçlendirmiş olarak çıktı. ABD gibi İran'ı düşman gören İsrail de İran'ın Şiileri kullanarak bölgede etkinlik kurmasının önünde önemli bir engeldir. Nitekim İran'ın nükleer çalışmalarına karşı çıkarak ve Lübnan'da Hizbullah'la savaşıarak bunu göstermektedir.

Başta Suudi Arabistan olmak üzere Sünni Arap devletleri de en az ABD ve İsrail kadar İran'ın Şii eksenini kullanmak istemesinden rahatsızlık duymaktadırlar. Geçmişten gelen Arap-Fars rekabetinin yanında İran'ın Şiileri

³³ Şanlı Bahadır Koç-Mazin Hasan, "Irak'ta Direnişin ve İşgalin Gölgesinde Demokrasi Deneyi", *Avrasya Dosyası*, Cilt 11, Sayı, 3, 2005. s. 134.

kullanmak istemesiyle bir de Şii-Sünni rekabetinin yaşandığı gözlenmektedir. Günümüzde bu rekabetin en yoğun yaşandığı yer Irak'tır.

Bunların yanında Şiiilikteki farklılıkları da göz önüne aldığımızda, İran'ın işinin hiç de kolay olmadığı anlaşılmaktadır. İran bölgedeki Şii eksenini bir dış politika aracı olarak kullanmaya kalkarak bölgesel hegemonya kurmaya kalkıştıkça, ABD gibi bölgede hayati çıkarları olan bölge dışı devletler ve bölge devletleri tarafından dışlanacak ve çevreleme yoluna gidilecektir.

ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra Orta Doğu'daki gelişmelere baktığımızda bölgenin bir kaosa doğru sürüklendiği görülmektedir. Çünkü hâlihazırda bölge halkı tarafından meşruiyeti kabul edilen ve düzeni sağlayacak ne uluslararası ne de bölgesel bir güç mevcuttur. Küresel bir güç olan ABD'nin İsrail hariç Orta Doğu'da imajı tarihinin en düşük noktasındadır. ABD'nin İsrail'e verdiği sınırsız destek, Orta Doğu diktatörlerine verdiği destek ve bölgeye yönelik tek taraflı davranışları ABD'nin bölge halkı tarafından kabul edilebilirliğini imkânsız kılmaktadır. Bölge diktatörleri ise, ABD'nin bölgeyi değiştirmeye yönelik politikası olan Büyük Orta Doğu politikası ile İslamcılar arasına sıkışmış durumdadırlar. Laik Arap yöneticilerinin hem İsrail'e karşı başarısızlıkları, hem de iç başarısızlıkları Arap milliyetçiliğinin de yıldızını söndürmüş bulunmaktadır. Arap milliyetçiliğinin bıraktığı boşluğu, İslamcılar doldurmaktadır. Orta Doğu'da yapılan son seçimlerde İslamcı örgütler güç kazanarak çıktılar. Mısır'da Müslüman Kardeşler, Lübnan'da Hizbullah, meclise önemli sayıda milletvekili gönderdiler. Filistin'de ise, Hamas en güçlü parti olarak hükümet kurdu. Bu gelişmelere baktığımızda bölgede laik Müslüman devletler isteyen küresel güç ABD ile bölge gerçeklerinin birbirine tamamen zıt olduğu görülmektedir. Bu durum Büyük Orta Doğu Projesi'nin de sonuçsuz kalacağını göstermektedir. Zaten Büyük Orta Doğu Projesi'nin uygulanması demek ABD'nin bölgeden çıkması ve bölge diktatörlerinin sonu demektir. Bundan dolayı diktatörler bu projeye destek vermemektedirler. Orta Doğu'da ne halk ne de yöneticiler tarafından hoş karşılanmayan ABD kaynaklı bir projenin başarılı olamayacağı aşikârdır. Zorla kabul ettirilmeye çalışılırsa olacak sonuç günümüzde bölgede yaşananlardan da anlaşılacağı üzere "kan" ve "savaş"tır.

Bu süreçte İran hem ABD ve İsrail'i engellemek/uğraştırmak hem de Batı yanlısı Sünni Arap yönetimlerini zayıflatmak için bölgedeki İslamcı gruplara destek vermektedir/vermeye devam edecektir. Orta Doğu'da yaşanan ve yaşanacak olan kaostan bölgedeki her devlet gibi İran da zararlı çıkacaktır. Tabii ki, bu zarardan en büyük pay her zaman olduğu gibi yine bölge halkına düşecektir.

Günümüzde görünen o ki, bölgeye yönelik olarak başta ABD olmak üzere hem büyük güçlerin hem de bölge devletlerinin beklentileri oldukça

yüksektir. Fakat bu beklentilerin bölge gerçekleriyle ve birbirleriyle neredeyse taban tabana zıt olmalarından dolayı gerçekleşme ihtimali yok gibidir. Peki sonuç? Orta Doğu'da yine gerginlik, yine kaos ve yine savaş. Ya çözüm? Bölge halkı tarafından meşruiyeti kabul edilen yönetimler, projeler ve bunların başarılı olması için destek. Eğer küresel ve bölgesel düzeyde barış ve refah isteniyorsa, başta ABD olmak üzere Batı, uluslararası ilişkilere sadece Batı değerleri ve çıkarları ile bakmakla yetinmemeli, uluslararası ilişkileri Doğu'dan okuyanların da yaklaşımlarını dikkate almalıdır.

Kaynakça

ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.

BAŞYURT, Erhan, “Şii Ekseni Canlanıyor”, *Aksiyon*, Sayı 553, 2005.

BAYLAK, Ayşen, *İmam Humeyni*, İstanbul: İlke Yayıncılık, 2005.

CEFERİYAN, Resul, *İran'da Şiiliğin Tarihi*, 5. Basım, Tahran: Sazeman-Tebliğat-i İslami Evi, 1999.

CIA, <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/countrylisting.html>.

ÇETİNSAYA, Gökhan, “İran ve Güvenlik Algılamaları”, Refet Yinanç- Hakan Taşdemir (Der.) *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2002.

ÇETİNSAYA, Gökhan-Köse, Talha, *SETA İran Dosyası, Rapor no. ST2, 706*. http://www.setav.org/document/ST2_706_SETA_Iran_Dosyasi.pdf (13-7-2006)

DAĞI, İhsan D., *Orta Doğu'da İslam ve Siyaset*, İstanbul: Boyut Kitapları, 1998.

ERKİLET, Alev, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*, Ankara: Hece Yayınları, 4. Basım, 2004.

FOZİ, Yahya, *İmam Humeyni'nin Siyasi Düşüncesi*, Kum: Muaref Yayınevi, 2005.

FULLER, Graham E., *The Center of Universe: The Geopolitics of Iran*, Oxford: Westview Press, 1991.

HASAN, Mazin, “Yeni Dönemde Arapların Irak Politikası”, *Stratejik Analiz*, Sayı 75, Temmuz 2006.

HUMEYİNİ, İmam, *Velayet-i Fakih*.

İZZETİ, İzzetullah, *İran ve Bölge Jeopolitiği*, İstanbul: Küre Yayınları, , 2005.
KOÇ, Şanlı Bahadır,- Hasan, Mazin, “İrak'ta Direnişin ve İşgalin Gölgesinde Demokrasi Deneyi”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 11, Sayı, 3, 2005.

MOİN, Baqer, *Son Devrimci Ayetullah Humeyni*, Ankara: Elips Kitap, , 2005.

NASR, Vali, “Regional Implication of Shi’a Revival in Iraq”, *The Washington Quarterly*, Summer 2004.

ONAT, Hasan, *Shi’ism in the Twentieth Century and the Islamic Revolution of Iran*, Ankara: Research Foundation For Public Seviles, 1996.

ÖZCAN, Nihat Ali, *İran Sorununun Geleceği: Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye’ye Öneriler*, TEPAV Orta Doğu Çalışmaları/1, Haziran 2006.
http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/abd_iran.pdf (15-7-2006)

Radikal, 26 Temmuz 2006.

ŞAHİN, Mehmet, “Arap Birliği Örgütü”, Şaban Çalış, Birol Akgün, Önder Kutlu, (Der.) *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2006.

ŞAHİN, Mehmet-TAŞTEKİN, Mesut, (Der.) *II. Körfez Savaşı*, Ankara: Platin Yayınları,

UYAR, Mazlum, *İmamiyye Şiasının Düşünce Ekolleri: Ahbarilik*, İstanbul: Ayışığı kitapları, 2000.

UYAR, Mazlum, *Şii Ulemanın Otoritesinin Temelleri*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2004.

YILMAZ, Türel, *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.